

Ž. MATAGA

KOMASACIJA KAO MJERA UNAPREĐENJA PROIZVODNJE I DRUŠTVENO-EKONOMSKIH ODNOSA

U razdoblju 1976 — 1980. godine komasacija je provođena u 13 općina (B. Manastir, Bjelovar, Čakovec, D. Miholjac, D. Selo, Ivanić-Grad, Jastrebarsko, Karlovac, Našice, N. Gradiška, Sisak, S. Požega, i S. Brod). Komasaacijom je obuhvaćeno ukupno 48 katastarskih općina, na površini od 67,744 ha.

Ekonomski i drugi učinci komasacija mogu se promatrati s više aspekata; porast uroda po jedinici površine, smanjenje učešća živog i minulog rada u jedinici proizvoda, porast produktivnosti rada, ukupnog prihoda i dohotka. Komasaacijom se također utječe na urbanizaciju i demografska kretanja, na razvijenost općine, kao i na smanjenje sudskih i advokatskih troškova.

Fizičko povećanje proizvodnje po hektaru različito je za pojedina područja. Proizvodnja umjereno raste u tzv. suhim komasacijama u prigradskom području, a značajnije raste u rječnim dolinama, gdje se uz komasaciju provode i hidromelioracije. Prosječno povećanje uroda po hektaru iznosi oko 10 dt pšenice ili kukuruza (prosječno komasiranog društvenog i privatnog sektora).

U razdoblju 1981 — 1985. godine programom je predviđena komasacija na 200.000 ha, što predstavlja krupan zahvat u pravcu boljeg i racionalnijeg korištenja zemljišta, mehanizacije, te povećanja proizvodnje, proizvodnosti rada, kao i proširenje društvenog sektora poljoprivrede.

U Akcionom programu 12. sjednice CK SKH istaknuto je slijedeće: »U programima komasacija i melioracija na društvenim i individualnim površinama, uređenju slivova pojedinih rijeka i uređenju zemljišta treba polaziti od zajedničkih programa proizvodnje, koji na osnovi visokog dohotka otvaraju interes za zajedničku modernu obradu komasiranih površina i omogućuju vraćanje uloženi sredstava. U tu se aktivnost, pored kombinata i zadruža treba uključiti i prehrambena industrija, trgovina i drugi zainteresirani«.

Jedan od osnovnih nedostataka u provođenju komasacija, u proteklom razdoblju, predstavljalo je nedovoljno plansko prilaženje provedbi komasacija zemljišta. Program provedbe komasacije nije bio usklađen s planom razvoja poljoprivredne proizvodnje na cjelovitom području i sa planom uređenja prostora. Uloga razvojnih poljoprivrednih službi u planiranju razvoja proizvodnje hrane na komasiranom području nije dovoljno došla do izražaja. Provedba komasacija bila je suviše prepuštena geodetskim i pravnim službama, tako da je to bila prvenstveno pravno-tehnička mjera, a manje zahvat koji unapređuje proizvodnju i proizvodnost rada na principu udruživanja rada, sredstava i zemljišta.

Ponegdje se komasacija provodila tako da su troškovi komasacije osigurani gotovo isključivo u zemljištu, pa i onda kada učesnici to nisu željeli. To je komasaciji dalo izvjesne karakteristike eksproprijacije, uslijed čega je ova agrarna mjera bila izvjesno vrijeme nepopularna među poljoprivrednicima.

Pozitivni uvjeti proizašli iz komasacije privatnog posjeda najčešće nisu bili iskorišteni za kvalitetnije unapređenje poljoprivredne proizvodnje. Privatni posjed je i dalje ostajao prepušten snalaženju njegovog vlasnika i nedovoljno je povezan s društvenim nosiocima razvoja.

Radi prevladavanja negativnih posljedica usitnjenosti posjeda i postizanja što većeg ekonomskog učinka komasacije kod poljoprivrednika, potrebno je da kombinati i poljoprivredne zadruge zajedno s mjesnim zajednicama i komasacijskim učesnicima razrade za komasacijsko područje konkretan program razvoja proizvodnje, na osnovama udruživanja rada i sredstava, tako da se planira zajednička proizvodnja svugdje gdje je to u interesu društvenih i individualnih proizvođača.

Iako je komasacija mjera kojom se vrši grupiranje posjeda vlasnika poljoprivrednog zemljišta, to ne može biti njezin konačan cilj i svrha. Komasaaciji je cilj, da grupiranjem zemljišta i njegovom melioracijom, poboljša ili stvori uvjete za intenzivniju i veću poljoprivrednu proizvodnju, potičući istovremeno razvoj društveno-ekonomskih odnosa na bazi udruživanja. Komasaacija je relativno skupa i složena agrarna operacija. Investirana sredstva u komasaciju i hidromelioraciju mogu dati odgovarajuće rezultate samo ako se uređeno zemljište intenzivno obrađuje i optimalno iskorištava, ne samo suvremenim strojevima, nego i proizvodnjom određenih kultura koje ostvaruju visok dohodak, nezavisno o tome da li se radi o zemljištu u društvenom ili individualnom vlasništvu. U tom pravcu treba usmjeriti društvenu akciju, jer će se na taj način osigurati daleko veća i jeftinija proizvodnja hrane, a to je konačan cilj kojem treba poslužiti komasaacija zemljišta.

Zakon o komasaaciji, koji je Sabor SR Hrvatske usvojio 1979. godine omogućava takva rješenja. U njemu se pored ostalog ističe da zahtjev za komasaciju mogu podnijeti »većina vlasnika poljoprivrednog zemljišta s područja na kojem se namjerava porvesti komasaacija« ili »organizacija udruženog rada odnosno poljoprivredna zadruge, ako je inicijativu za provođenje komasacije dala većina poljoprivrednika koji su svoj rad i poljoprivredno zemljište ili druga sredstva rada trajnije, a najmanje na pet godina, udružili s organizacijom udruženog rada odnosno poljoprivrednom zadrugom«. Nadalje, zakon omogućuje da udruženi poljoprivrednici, u cilju ekonomičnijeg iskorištavanja zemljišta, postignu povoljniji razmjestaj svog zemljišta. U zakonu se precizira da se treba voditi računa o tome da se »uzmu u obzir prijedlozi učesnika komasacije koji žele da se njihova zemljišta smjeste u veće zajedničke komplekse radi zajedničkog obrađivanja strojevima«. Zakon također utvrđuje da se nedovoljno obrađeno ili neobrađeno zemljište, čiji su vlasnici staračka domaćinstva, domaćinstva bez opreme, nepoljoprivredna i dio mješovitih domaćinstava posebno razmjesti radi udruživanja

odnosno objedinjavanja njihovih površina i udruživanja sa organizacijama udruženog rada.

Drugo je pitanje, međutim, da li se mogućnosti koje zakon pruža koriste i da li je organizirana šira društvena aktivnost na njegovom provođenju. Da li su i kako društveni nosioci razvoja, kombinati, poljoprivredne zadruge, poljoprivredna služba organizirani i osposobljeni za takvo provođenje komasacije zemljišta.

Kada se ističe da provođenju komasacije treba prethoditi razrađen program razvoja, onda se smatra da poljoprivrednici i ostali vlasnici zemljišta moraju biti upoznati s tim programom, budućom proizvodnjom i dohotkom koji će se realizirati. Njima mora biti poznato što im donosi pojedina varijanta organizirane proizvodnje.

Najprije je potrebno razraditi načine udruživanja zemljišta, jer je poznato da se tako omogućuje primjena suvremene tehnologije, veća proizvodnja po jedinici površine, veća produktivnost rada i dohodak za učesnike udruživanja. Zbog različitog boniteta zemljišta, čak i unutar područja pojedinih katastarskih općina, ostvaruju se razlike u visini prinosa i dohotka na pojedinom zemljištu. Budući da naknada za udruženo poljoprivredno zemljište zavisi od visine dohotka, potrebno je utvrditi proizvodne mogućnosti pojedinih kategorija zemljišta. Tako radna grupa Zadružnog saveza Slavonije i Baranje utvrđuje pet kategorija zemljišta.

Na bazi planske kalkulacije proizvodnje pšenice (za jedan hektar) razrađuju se svi bitni elementi, uključujući i naknadu za udruženo zemljište. Poznata je činjenica da je za potpuno privođenje zemljišta intenzivnoj proizvodnji potrebno tri do pet godina. To znači, da bi naknada za udruženo zemljište u prvim godinama trajanja udruživanja morala biti manja, a u kasnijim godinama veća. To bi kod poljoprivrednika izazvalo određenu nesigurnost i dileme. Zbog toga je utvrđena fiksna naknada, tako da vlasnik zemljišta već u prvoj godini udruženog zemljišta dobiva povećanu naknadu u odnosu na procjenjenu mogućnost povećanih prinosa i dohotka u kasnijem razdoblju.

Prema tome, na osnovi kategorizacije zemljišta i planske kalkulacije proističu visine naknada za udružena zemljišta:

I kategorija zemljišta —	— 15 dt/ha
II kategorija zemljišta —	— 13 dt/ha
III kategorija zemljišta —	— 11 dt/ha
IV kategorija zemljišta —	— 9 dt/ha
V kategorija zemljišta —	— 6,5 dt/ha

Postoji više oblika udruživanja zemljišta, od kojih treba izdvojiti dva osnovna.

1. Jedan od oblika predstavlja udruživanje zemljišta na trajnijim osnovama. Za ovo rješenje postoji interes poljoprivrednika — vlasnika zemljišta

i organizacije udruženog rada društvenog sektora. U postupku komasacije ovo zemljište se objedinjava uz blokove društvenog sektora. U ovom modelu udruživanja zemljišta prisutne su dvije varijante rješenja:

- a) udruživanje zemljišta na trajnijim osnovama (10 i više godina),
- b) udruživanje zemljišta na trajnim osnovama (penzioniranje).

Razlika je u tome što se u prvoj varijanti osigurava naknada za udruženo zemljište na rok 10 i više godina, s tim što ne dolazi do promjene vlasničkih odnosa.

Druga varijanta, pretpostavlja, udruživanje zemljišta staračkih domaćinstava uz njihovo penzioniranje s podruštvljavanjem zemljišta.

Budući da smo prvu mogućnost već prethodno razradili potrebno je istaknuti da je polazna osnova za drugu također naknada na bazi istaknutog modela, ali uz uvećanje koje zavisi o kategoriji zemljišta i starosnoj dobi vlasnika zemljišta, odnosno cijeni zemljišta. To uvećanje zapravo predstavlja naknadu cijene zemljišta. Tako npr. vlasnik zemljišta I kategorije dobiva 15 dt pšenice za udruženu zemlju na trajnijoj osnovi (10 i više godina) a 20 dt ako zemljište udružuje na trajnoj osnovi (penzioniranje), uz pretpostavku da je cijena zemljišta 75.000 din/ha i da je starost vlasnika zemljišta između 51 — 55 godina (u starosti vlasnika od 66 — 70 godina ukupna naknada iznosi 30 dt). Zbog potrebe stimulacije udruživanja zemljišta, potrebno je da se organizacije udruženog rada oslobode poreza i doprinosa na dohodak za udruženo zemljište.

Jedan dio vlasnika zemljišta (staračka domaćinstva, nepoljoprivrednici, dio mješovitih domaćinstava) prihvatit će rješenje objedinjavanja zemljišta, ukoliko je društveni nosilac u stanju organizirati intenzivnu proizvodnju i odgovarajući dohodak, koji osigurava i odgovarajuću naknadu za udruženo zemljište. Za ovakvo rješenje nisu toliko prisutni otpori kod samih vlasnika zemljišta, koliko problemi postoje unutar samih društvenih nosilaca razvoja. Zbog toga je potrebno, istovremeno s provođenjem komasacije, rješavati dva osnovna problema. Prvo, povećati produktivnost rada kod društvenog sektora poljoprivrede na već objedinjenim površinama. Zbog relativno velikog broja zaposlenih radnika, ne ostvaruje se potreban nivo dohotka, koji bi omogućio prodor u pravcu objedinjavanja zemljišta individualnih vlasnika i omogućio potrebnu stimulativnu naknadu za udruženu zemlju.

Produktivnost rada i dohodak po radniku moguće je povećati intenzivnijim korištenjem zemljišta, te razvojem i zapošljavanjem dijela radnika u drugim nepoljoprivrednim djelatnostima.

Drugi problem proizlazi iz nedovoljne uključenosti seoskog stanovništva u procese udruživanja. Sadašnje zadruge pokušavaju organizirati poljoprivrednike na tradicionalnoj osnovi, posredništvom u prometu. One nisu u stanju programirati razvoj proizvodnje pojedinih roba na modernoj osnovi, što zahtjeva i objedinjavanje zemljišta za zajedničku proizvodnju u govedarstvu, svinjogojstvu i dr. Nema također programa za zajedničku proizvodnju u vinogradarstvu, voćarstvu, povrćarstvu, cvjećarstvu. Zadrugarstvo nije angažirano u programiranju proizvodnje, što usporava proces udruživanja

poljoprivrednika i uređivanja zemljišta za primjenu modernih sredstava za proizvodnju.

2. Drugi dio poljoprivrednika prihvatit će drugačije načine udruživanja i to prije svega u obliku objedinjavanja zemljišta grupe poljoprivrednika na različitim proizvodima. Proizvodnja se može podrediti programima stočarske proizvodnje u zajedničkim stajama. Moguće je podizati zajedničke plantaže voćnjaka, vinograda i dr. Na taj način moguće je udruživati postojeću mehanizaciju u cilju najracionalnije obrade udružene zemlje.

O ovom obliku odlučuju poljoprivrednici međusobno i sami uređuju svoje odnose, ali mogu jednim dijelom biti upućeni i na organizacije udruženog rada. U ovom modelu će se također javljati različite mogućnosti.

a) ugovorno zajedništvo grupe poljoprivrednika gdje se udružuje rad, sredstva, objekti i njihovo zemljište

b) ugovorno zajedništvo gdje se pored toga udružuje dio zemljišta ostalih vlasnika zemljišta na bazi naknade za udruženo zemljište.

c) ugovorno zajedništvo, u kojem se, pored elemenata iz a i b, može priključiti i dio društvenog zemljišta koje se ne nalazi u blokovima i koje se ne obrađuje. Ovaj oblik udruživanja zemljišta može se znatno ubrzati ukoliko se pojednostavi zamjena parcela između poljoprivrednika.

3. Treći dio poljoprivrednika u postupku provođenja komasacije i dalje će ostati na konceptu individualnog gospodarstva, ali će tražiti povezanost u proizvodnji i dohotku. Taj dio također predstavlja društveno organiziranu proizvodnju.

U provođenju komasacije, posebno gdje se izvode i hidromelioracioni zahvati, pojavljuje se i pojavljivat će se ubuduće pitanje otkupa zemljišta. Otkup zemljišta neće biti težište u provođenju mjera zemljišne politike, ali će se prirodno javljati, pa je potrebno prije izvođenja melioracionih radova otkupiti zemljište koje se nudi po povoljnim uvjetima.

Pored naznačenih mogućnosti kompleksnijeg rješavanja proizvodnje i dohodovnih odnosa na komasacionom području, vjerojatno postoje i druge varijante rješenja i modela, u zavisnosti od specifičnosti pojedinih područja, interesa učesnika komasacija, ali prije svega od kvalitete programa s kojima društveni nosioci razvoja izlaze pred učesnike komasacije.

Zbog toga je nužno da se prije provođenja komasacije, poljoprivrednike i ostale vlasnike upozna sa programom proizvodnje, koji će sadržavati konkretne modele proizvodnje i proizvodnih odnosa, a učesnici komasacije će se putem anketnog ispitivanja slobodno odlučiti za odgovarajuće rješenje. Tako će biti moguće provesti komasaciju kao kompleksnu društveno-ekonomsku mjeru koja unapređuje proizvodnju i bitno doprinosi razvoju samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa na selu.

I. NOVAK

MOGUĆNOSTI INTENZIVNIJEG KORIŠTENJA POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA

Provođenje komasacije i melioracije zahtjeva velike ljudske napore i znatna materijalna sredstva. Zbog toga je nužno da se istovremeno rješavaju pitanja intenzivnog korištenja komasiranog melioriranog zemljišta.

Oranice i obradivo zemljište u najvećem broju društvenih i privatnih gospodarstava koriste se samo jednom kulturom godišnje. Poslije kukuruza ostaje zemljište prazno do proljetne sjetve (6 mjeseci). Samo se poslije industrijskog bilja redovno zasijava pšenica, ali tih je površina relativno malo. Nakon berbe 502.000 ha kukuruza sije se pšenica na oko 160.000 ha, a sve ostale površine su nezasijane. Nakon žetve 300.000 ha pod pšenicom zasijava se svega oko 100.000 ha ponovno u jesen ozimim žitom, a tek oko 30.000 ha postrnim usjevima. Postrni usjev i ozimi usjev iza kukuruza osigurava najmanje 6.000 krmnih jedinica po hektaru, a to je krmna osnova za 6.000 litara mlijeka ili 800 kg mesa po hektaru.

Glavni usjevi na oranicama daju u odnosu na proizvodne kapacitete i u odnosu na prinose u svijetu niske prinose. Preračunavši sve kulture na oranicama u krmne jedinice proizlazi da društvena gospodarstva proizvode oko 8.000 kg/ha a privatna gospodarstva oko 4.900 kg/ha. Ti se prinosi postižu u intenzivnim poljoprivredama postrnom ili ozimom naknadom sjetvom, a ne glavnom kulturom. Sa 10 tona zrna kukuruza u glavnom usjevu po hektaru se postiže 13.000 krmnih jedinica, a sa drugom ozimom kulturom 7.500 krmnih jedinica ili ukupno 20.500 kg po hektaru.

S kontinuiranim sistemom korištenja zemljišta u 350 dana govedarstvo može osigurati umjesto 4.900 kg na privatnom ili 8.000 kg na društvenom zemljištu, 22.000 kg krmnih jedinica (s lucernom, krmnim keljom, silažom kukuruza, repom, ozimom, i jarim smjesama, postrnom sjetvom).

Nusproizvodi u poljoprivredi čine veliku krmnu vrijednost koja se danas još uvijek ne koristi. U nusproizvodima, glavama i lišću šećerne repe, stabljici suncokreta, soje i slami bijelih žita po hektaru dobiva se oko 3.100 litara mlijeka ili 400 kg mesa. Nusproizvodi imaju svoju vrijednost u kombinaciji s drugim proizvodima te mogu činiti treću dimenziju većeg iskorištavanja tla.

Na funkcionalno komasiranom, arondiranom i melioriranom zemljištu treba se primjenjivati princip svjesne maksimalne proizvodnje, a to se postiže putem maksimalnog korištenja potencijala biljke, zemljišta, kemijskih proizvoda, tehnike, ljudskog rada, te racionalnim korištenjem energije.

Svjesnim programiranjem svakog spomenutog elementa na društvenim gospodarstvima može se u kraćem roku doći, od 6 na 10 tona kuku-

Dr Ivan NOVAK, dipl. inž., POLJOPRIVREDNI CENTAR HRVATSKE ZAGREB

ruza, od 5 do 8 tona pšenice, od 45 do 65 tona šećerne repe (na uređenim zemljištima). Tako intenzivnim korištenjem zemljišta na postojećim površinama dobiva se isti proizvodni efekt kao od novih 50.000 ha zemljišta. Prema tome, osnovni pravci boljeg korištenja zemlje na društvenim gospodarstvima su: maksimalno korištenje tla i biljke, proširenje, i osposobljavanje zemlje, zakup zemlje uz odgovarajuću naknadu.

Znanstveni rezultati, bez obzira kako značajni bili, ne mogu dovesti do povećanja proizvodnje, ako nisu našli široku primjenu u praksi. Prošla su vremena u suvremenom svijetu, kada je jedna sorta ili tehnologija bila u proizvodnji deset ili više godina. Tamo gdje postoje osposobljeni nosioci razvoja s razvijenom stručnom službom unutar ili izvan radne organizacije, sorte i tehnologija se mijenjaju za tri do pet godina, a potencijali sorti koriste se i do 70 %. Gdje takvih nosilaca nema, desetak i više godina se ne mijenja sorta ni tehnologija. Takav je slučaj u najviše općina u našoj Republici.

Zbog toga bi bilo nužno, u svim općinama s više zadružnih organizacija, kao u općinama gdje nema nosilaca razvoja, osnivati poljoprivrednu službu, koja bi zajedno sa zadružnim organizacijama postala faktor razvoja proizvodnje i nosilac provođenja zemljišne politike. To znači da bi takve organizacije morale formirati svoje ekonomije, kao jezgre, širenja društvenog sektora i jezgre udruživanja zemljišta poljoprivrednika u različitim oblicima. To međutim zahtijeva i kadrovsko osposobljavanje zadružnih organizacija za programiranje proizvodnje i dohotka na selu.

L I T E R A T U R A

1. Temeljna problematika poljoprivrednog zemljišta kao dobra od općeg interesa, Zagreb 1977. — Grupa autora
2. Komasacije zemljišta u SR Hrvatskoj u razdoblju od 1954. do 1974. godine, Zagreb 1977. — Grupa autora
3. Pravci razvoja poljoprivrede u SR Hrvatskoj, Zagreb 1981. god. — materijali 12. sjednice CK SKH — Grupa autora.